

Kant Düşüncesinde Metafiziğin Geçerli Bir Yönteme Kavuşturulması

Doç. Dr. Ahmet Uğurlu | ORCID:0000-0002-6983-7891 | ahmetugurlu@ibu.edu.tr

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Felsefesi Ana Bilim Dalı, Bolu, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/01x1kqx83>

Öz

Kant metafiziğin temel meseleleri olan Tanrı, ruh ve özgürlük gibi ideaların bilgisi ya da varlığı tartışmalarının bir çözüme kavuşması gerektiğini düşünür. Ona gelene kadar sorunun çözülmemesinin sebebi olarak da metafiziksel bilgiye kaynaklık eden felsefi bilginin matematikten temelde farklı olduğunu ortaya konulamamasını göstermektedir. Kant daha önceki filozoflardan farklı olarak matematiğin temellendiği önerme türünü sentetik apriori olduğunu iddia eder. Bu nedenle de, matematiksel önermelerin felsefi bilginin temellendiği analitik önermelerden yapı itibarıyla farklı olduğunu düşünür. Kant ideaların teorik olarak ortaya konulamayacağını gösterdikten sonra bunların pratik alanda en yüksek iyinin gerçekleşmesinin nedenleri olarak varsayılması gerektiğini ortaya koymuştur. O, bu ideaların geçerli olduğu alanın pratik alan olduğunu göstermekle metafiziği bir yönteme kavuşturduğunu ve böylece aklın önüne geçilemez yönelimin sonucunda içine düştüğü yanılsamalardan kurtulduğunu düşünür. Bu çalışmamızda Kant'ın ideaların varlığına dair ortaya koyduğu metafiziksel yöntemin ne olduğu ve Kant'ın daha önceki filozofların yanılsamaya düşmesine sebep olarak gördüğü felsefi bilgi ile matematiksel bilgi arasındaki farklılıkların ne olduğu gösterilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din Felsefesi, Kant, Tanrı, Ahlak, En Yüksek İyi, Mutluluk.

Atıf Bilgisi: Uğurlu, Ahmet. "Kant Düşüncesinde Metafiziğin Geçerli Bir Yönteme Kavuşturulması". *Marifetname* Cilt 11/1 (Haziran 2024), 15-36.

<https://doi.org/10.47425/marifetname.vi.1415686>

Geliş Tarihi	06.01.2024
Kabul Tarihi	22.04.2024
Yayın Tarihi	30.06.2024
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. (Ahmet Uğurlu).
Etik Beyan	Yapıldı – iThenticate
Benzerlik Taraması	marifetmanetikbildirim@gmail.com
Etik Bildirim	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Çıkar Çatışması	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Finansman	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.
Telif Hakkı & Lisans	

Achievement of Metaphysics to a Valid Methodin Kant's Thought

Assoc. Prof., Ahmet Uğurlu | ORCID: 0000-0002-6983-7891 | ahmetugurlu@ibu.edu.tr

Bolu Abant İzzet Baysal University, Faculty of Theology, Department of Philosophy of Religion, Bolu, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/01x1kqx83>

Abstract

Kant believes that the question of knowledge on or existence of ideas such as God, soul, and freedom, requires resolution. He attributes the inability to resolve this problem to the failure to demonstrate that philosophical knowledge, as the basis of metaphysical knowledge, fundamentally differs from mathematics. Unlike previous philosophers, Kant identifies the premise on which mathematics is based as being synthetic a priori. For this reason, he asserts that mathematical propositions are structurally different from analytical propositions on which philosophical knowledge is based. After demonstrating that ideas cannot be theoretically established, Kant revealed that they should be assumed as the reasons for the realization of the highest good in the practical field. He believes that by showing the practical field as the realm where these ideals hold validity, he has provided metaphysics with a method, thus freeing reason from the delusions into which it falls as a result of its inexorable tendency. This study aims to examine Kant's metaphysical method regarding the existence of ideas and to illustrate the differences between philosophical knowledge, which Kant attributes to the delusions of previous philosophers, and mathematical knowledge.

Keywords: Philosophy of Religion, Kant, God, Morality, The Highest Good, Eudaimonia

Citation: Uğurlu, Ahmet. "Achievement of Metaphysics to A Valid Methodin Kant's Thought". *Marifetname* 11/1 (June 2024), 15-36.

<https://doi.org/10.47425/marifetname.vi.1415686>

Date of Submission	06.01.2024
Date of Acceptance	22.04.2024
Date of Publication	30.06.2024
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. (Ahmet Uğurlu).
Plagiarism Checks	Yes – iThenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	marifetmanetikbildirim@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Giriş

Kant'a göre felsefede çözüme kavuşturulması gereken en önemli sorun, metafiziğin matematiğe benzer şekilde bir yöntemle sahip olmamasıdır. Ona göre metafiziğin diğer bütün bilimlere temel olma iddiasında olmasına rağmen temel önermelerinin geçerliliği noktasında herkesi ikna edecek bir noktaya ulaşamamış olmasının çözümü gereken bir sorun olduğu söylenebilir. O, metafiziği bir yöntemle kavuşturmaya yönelik çabaların sonuçsuz kaldığını ve metafiziğe dair herhangi bir şekilde genel geçer zemin ortaya koyma umutlarının da tükendiğini düşünür. Kant'a göre bunun sebebi olarak da matematikte var olan zorunluluğun ve geçerliliğin aynı şekilde felsefe alanında da yakalanabileceğine dair inançtır. Matematiğin tecrübeye bağlı kalmaksızın bilgi sağladığının görülmesi aynı durumun felsefe için de geçerli olduğu kanaatine götürmüştür. Bu iki bilgi türünün yapı itibarıyla farklı olduğunu ve bunun düşünce tarihinde fark edilemediğini iddia eder. Yani Kant'ta göre bu iki bilgi arasında var olan farklılık ortaya konulamadığı için metafizik ile ilgili yanılsamaların kaynağındaki problemler teorik alanda fark edilememiştir. Ona göre düşünce tarihi boyunca metafiziğin temel meseleleri olan Tanrı ve ruhun ölümsüzlüğü ve özgürlük gibi idealerin varlığı ile ilgili iddialar sürekli bir şekilde teorik felsefe aracılığı ile ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ama bu iddialarda bulunanların sürekli olarak yanılsamalara düşmesi ve bir türlü bu yanılsamalardan de çıkış yolu bulamaması düşünce tarihi açısından bir sorun teşkil etmiştir. Kant'a göre eleştirel felsefenin görevi bu idealerin teorik akıl itibarıyla kanıtlanamayacağını ve teorik olarak bunlar hakkında iddialarda bulunmanın bir yanılsama içerdiğini göstermektir. Bununla birlikte bu durum, Kant açısından bu idealerin varlığının hiçbir şekilde ortaya konulamayacağı ya da bunlar hakkında konuşulamayacağı anlamına gelmez. O, pratik akıl itibarıyla bu idealerin var olduklarını iddia etmenin geçerli olduğunun gösterilebileceğini düşünür.¹

Kant, felsefi bilgi ile matematiksel önermelerin doğası itibarıyla temelde farklı olduğunu göstermek adına bu iki tür bilginin kaynaklandığı yargıların arasında farklılıklar olduğunu savunur. Ona göre şimdiye kadar yargılar hep sentetik aposteriori ve analitik apriori şeklinde ayırma tabi tutulmaktaydı. Felsefi bilgiler ile matematiksel bilgilerin temelde analitik apriori yargılar olduğu fikri bu iki bilgi türü arasında farkın ortaya konulmasını engellediği gibi felsefenin ulaşamayacağı bilgilere sahip olduğu yanılgısına da kaynaklık etmektedir. Kant'a göre analitik yargılar ve sentetik yargılar arasındaki temel farklılığı

¹ Immanuel Kant, *Arı Usun Eleştirisi: Kritik der reinen Vernunft. 1781-1787* (İstanbul: Idea Yay, 2008), A713, 659.

yargının konusu ile yüklemi arasında kurulan ilişki türü belirler. Eğer yüklem konu durumundaki terimin anlamında bulunan ve analiz yoluyla ortaya çıkarılan bir anlam ise bu tür yargılar analitik yargılar diye adlandırılıyor iken konu ile yüklem arasında bu tür bir ilişkiden bahsedilemiyorsa bu tür yargılar da sentetik olarak isimlendirilir.² Analitik yargılar çözümleyici nitelikte oldukları için bilgiyi genişletmek yerine daha apaçık hale getirmeye yaradıkları söylenebiliyor iken sentetik yargılar için ise konu durumundaki terimin anlamında bulunmayan bir anlam aracılığı ile var olması nedeniyle bilgiyi genişlettikleri söylenebilir. Kant'a göre onun dönemine kadar matematik ve felsefenin analitik yargılar başlığı altında incelenmesi bu iki bilgi türünün temelde aynı olduğu kanaatini doğurmuş ve bunun sonucu olarak hem matematikte yakalanan zorunluluğun hem de tecrübeden bağımsız bilgi elde edebilmenin felsefe içinde geçerli olduğu yanılmasına sebep olmuştur. Oysa ona göre matematiksel bilgi apriori olmasına yani zorunlu ve evrensel olmasına rağmen analitik olduğu söylenemez. Matematiksel işlemlerin analitik olduğunu iddia edebilmek için bu işlemlerin konu durumunda terimin anlamında bulunan bir yüklem üzerinden oluşturulması gerekir ki ne aritmetikte ne de geometride yapılan işlemlerde böyle bir durumun var olduğundan bahsedilemez.³

Sentetik ve analitik yargılardan farklı olarak sentetik apriori önermelerin varlığından ilk defa bahseden kişinin Kant olduğu söylenebilir. Ona göre sentetik apriori önermeler analitik önermelere benzer şekilde zorunlu ve evrensel olmasına rağmen onlar gibi konunun anlamının tahlilinden yüklem durumundaki terime ulaşabildiği söylenemez. Ona rağmen yargıdaki terimler arasındaki bağı zorunlu ve evrensel bir zeminde kurma imkânından bahsedilebilir. Matematiksel yargıların sentetik olduğuna, matematiksel işlemlere konu olan sayı ve geometrik terimlerin analiz yoluyla yargılara kaynaklık etmemesi kanıt olarak gösterilebilir. Kant'a göre örneğin geometrideki üçgenin iç açılarının iki dik açıya eşit olduğu türündeki bir yargıya ne üçgen teriminin analizinden ne de iki dik açı teriminin analizinden yola çıkılarak ulaşılabilir. Gerçi geometride bazı terimlerin varlığından bahsedilse de bu terimlerin anlamı terimlerin ilişkili olduğu durumları analitik açıdan gösterme noktasında yeterli değildir. Eğer geometri analitik bir bilgi türüne sahip olsaydı temel terimlerden yola çıkarak geometrik şekillerle ilgili bütün bilgilerin türetiliyor olması gerekirdi. Oysa Kant'a göre analitik yolla ulaşılabilen bazı geometrik sonuçlara pergel ve cetvel yoluyla ulaşmanın mümkün olduğu kolayca gösterilebilir.⁴

² Immanuel Kant, *Gelecekte Bilim Olarak Ortaya Çıkabilecek Her Metafiziğe Prolegomena* (Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 2011), 14.

³ Kant, *Arı usun eleştirisi*, A718, 64.

⁴ Kant, *Arı usun eleştirisi*, A719, 663.

“Bir filozofa bir üçgen kavramı verdiğimiz ve onu kendi yolunda üçgenin açılarının toplamının dik açıyla nasıl bir ilişkide olduğunu bulmaya bıraktığımızı varsayalım. Elinde üç doğru çizgi tarafından kapatılmış ve üç açısı olan bir betinin kavramından başka hiçbir şey yoktur. Bu kavram üzerinden nedenli düşünürse düşünsün yeni hiçbir şey üretemeyecektir. Doğru çizgi kavramını ya da bir açı kavramını ya da üç sayısını ayrıştırabilir ve durulaştırabilir, ama bu kavramlarda yatmayan başka hiçbir özelliğe ulaşamaz.”⁵

Kant, bilginin temelinde yetiler olduğunu ve bu yetilerin işleyişinin kuralları ve malzemesi dikkate alındığında farklı yargı türlerinin açık hale getirilmesi ve hangi yargı türünün nesnel ve geçerli olduğunu tespit edilmesi gerektiğini düşünür. Ona göre analitik yargıların kaynağında olan kavramlar saf sentez kurallarına bağlı bir şekilde zaman ve mekâna tabi bir şekilde gerçekleşir.⁶ Bu nedenle de Kant analitik yargılardaki terimlerin anlamlarının hissetme yetisinde ortaya çıkan duyusal temsillere bağlı olduğunu ve hissetme yetisinde ortaya çıkan temsillerin sürekli yenilenmesine bağlı olarak da analitik yargıların dayandığı kavramların kuşatıcı olmadığını iddia eder.⁷ Ayrıca bu kavramların temelinde muhayyilenin sentezi bulunmaktadır ki bu sentez saf kurallardan hareketle gerçekleşmez. Muhayyilenin bu sentezinin temelinde teleolojik bir ilke bulunmaktadır ki bu teleolojik ilke zamanın anlarından bağımsız gerçekleştiği söylenemez. Anların saf bir sentez aracılığı ile ayrıştırılıp bir araya getirilmesinin kuralları apriori iken anların içinde taşıdığı duyusal malzemenin sentezi için böyle bir durumdan bahsedilemez.⁸

Michael Friedman Kant düşüncesindeki matematiksel yargıların monadik olmadığını ve bu nedenle de sonsuzluğu temsil etmeye müsait olduğunu ifade eder. Ona göre Kant öncesi dönemde matematiksel yargılar analitik olarak görüldüğü için sonsuzlukları matematiksel olarak temsil etme imkanı bulunmamaktaydı. Oysa Kant matematiksel yargıların sentetik apriori ve zaman ve mekanın hissetme yetisinin formu olduğunu göstererek klasik düşüncede var olan monadik anlayışı terk etmiştir. Kant mekanın sonsuz bir görüş olduğunu iddia etmiş ve bu sonsuzluk görüşünün kaynağında klasik mantık anlayışını olmadığını savunmuştur. Kant'ın matematiksel yaklaşımındaki mekanın sonsuzluğu kavramsal olarak kuşatılamayan ve inşa etme ile tüketilemeyen bir yapıda olması hasebiyle de klasik sonsuzluk anlayışından farklı olduğu söylenebilir. Ayrıca inşa edilen her geometrik unsur mekan

⁵ Kant, *Arı usun eleştirisi*, A717, 661.

⁶ Michael Friedman, “Regulative and Constitutive”, *The Southern Journal of Philosophy* 30/S1 (1992), 81.

⁷ Kant, *Gelecekte Bilim Olarak Ortaya Çıkabilecek Her Metafizik Prolegomena*, 30.

⁸ Kant, *Arı usun eleştirisi*, A711, 658.

görüsünün altında tümel bir kavramın tikel bir mevcudu alma şeklinde bulunmaz. İnşa edilen her şekil mekan görüşünün bir parçası olarak bulunuyor iken tümel bir kavramın tikel bireyle ilişkisi örnekleme şeklindedir. Yani Michael Friedman'a göre saf görüde geometrik inşalar bir bütünün farklı parçalar halinde tutulması iken aynı şey kavramlar için söz konusu edilemez.⁹

Bu nedenlerle Kant'a göre metafiziksel bilginin kendisine dayandığı felsefi bilgi ile matematiksel bilgi arasında temel farklılıklar bulunmaktadır. Felsefi bilgi daha çok kavramlar üzerinden bir analiz sonucu elde edilen bir bilgi iken matematik için böyle bir durumdan bahsetmek mümkün değildir. Ona göre matematik saf görüye dayanan bir sentez üzerinden üretilen bir bilgi olması hasebiyle de felsefi bilgi gibi bir analize başvurulamaz¹⁰. O, hissetme yetisinde saf formları olan zaman ve mekânın bir görü olarak kabul edilmesi gerektiğini düşünür. Saf forma sahip olan zamanın saf görüsü aracılığı ile matematikte bulunan sayıların ardışıklığının elde edildiğini düşünen Kant'ta göre herhangi bir terimin anlamını açık hale getirmek üzerinden matematiksel bilgiye ulaşamaz. Diğer bir saf görü olan mekân aracılığı ile de geometriye ait bilgilerin türetildiğini düşünmektedir.¹¹ Ayrıca matematiksel bilgi kategoriler aracılığı ile muhayyile yetisinin gerçekleştirdiği bir sentez sonucunda elde edilir. Bu anlamda matematiksel bilgi kavramların saf bir zeminde inşası ile var olabilmekte iken felsefi bilgi için böyle bir durum söz konusu değildir. Felsefi bilgiler mevcut olan kavramların anlamlarının analiz edip açık hale getirilmesi sonucunda var olur.¹²

“Felsefi bilgi kavramlardan us bilgisi iken, matematiksel bilgi ise kavramların yapılaştırılması ile elde edilen us bilgisidir. Ama bir kavramı yapılaştırmak ona karşılık düşen sezgiyi apriori sergilemek demektir. Bir kavramı yapılaştırmak öyleyse görgül olmayan bir sezgiyi gerektirir ki bu, sezgi olarak tekil bir nesnedir, ama gene de, bir kavramın yapılaştırılmasının (evrensel bir tasarım) olarak, aynı kavram altına düşen tüm olanaklı sezgiler için evrensel geçerliliği tasarımda anlatması gerekir. Böylece bir üçgen çizerim, ve bunu bu kavrama karşılık düşen nesneyi ya salt imgelem yoluyla arı sezgide ya da yine ona göre bir de kağıt üzerinde görgül sezgide, ama her iki durumda da herhangi bir deneyimden hiçbir model ödünç almaksızın bütünüyle apriori tasarımıyarak yaparım”¹³

Kant'a göre felsefi bilgide kavramların evrenselliği üzerinden tecrübede

⁹ Michael Friedman, *Geometry, Construction, and Intuition in Kant and His Successor* (New York: Cambridge U.P, 2007), 187.

¹⁰ Jaakko Hintikka, *The philosophy of mathematics* (London: Oxford U.P, 1969), 205.

¹¹ Emily Carson, “Kant on Intuition in Geometry”, *Canadian Journal of Philosophy* 27/4 (1997), 501.

¹² Kant, *Arı usun eleştirisi*, A716, 661.

¹³ Kant, *Arı usun eleştirisi*, A714, 659.

olan belirlendiği için felsefenin tekil olanı evrensel bir tarzda ortaya koyduğu söylenebilir. Evrensel olan kavramın altına tam olarak hangi tekillerin girebileceği belirlenemeyeceği için felsefi bir yolla bir nesnenin tamamen kuşatılabilmesinden bahsedilemez.¹⁴ Çünkü nesneye ait durumlar hissetme yetisi aracılığı ile tecrübeye sürekli bir şekilde yenilenebilmektedir. Bu da herhangi bir nesnenin kavramlar üzerinden tam olarak tanımlanamaması ya da belirlenememesi gibi bir sonuca kaynaklık etmektedir. Oysa matematiğin saf görüde gerçekleşen bir sentezleme sonucunda var olan bir bilgi olması hasebiyle tekil olanda evrensel olanı ortaya çıkarmaya imkân sağladığı söylenebilir. Ona göre bilgi tecrübeye ortaya çıkan a posteriori malzemenin tam algının birliğine tabi tutulması sonucunda mümkün olur. Tam algının birliği eğer sentetik bir birlik ise evrensel ve zorunlu bilgiye imkân sağlayabilir. Fakat tam algının analitik birliği üzerinden gerçekliği ya da doğada var olan olayları belirlemeye çalışmak ya da tecrübe edilenle ilgili zorunlu ve evrensel yasalara ulaşmaya çalışmak geçerli bir yol değildir. Kant'a göre felsefi bilgi tam algının tecrübeye ortaya çıkan bilincin analitik birliği üzerinden belirlenmesine dayanır. Ona göre bilincin analitik birliği gerçekliğin belirlenebileceği ya da tecrübenin yasalarının türetilebileceği bir zemin değildir. Çünkü tecrübenin kuruluşuna atfedilen sentetik zorunluluk bilincin birliğine tabi olsa da tecrübenin içeriğine dair bir analize İmkân kılmaz. Yani ona göre tecrübenin kuruluşunda işlevsel olan kavramlar tecrübenin içeriği hakkında herhangi bir bilgi sağlamazlar. Oysa felsefe tecrübenin kuruluşunda herhangi bir işlevleri olmasa bile kavramlardaki analitik birlik üzerinden tecrübe hakkında çıkarımlar veya tespitlerde bulunmaya çalışır. Felsefenin tecrübenin tümünü kuşatmaya yönelik bu çabası hissetme yetisinin zaman ve mekân formuna bağlı olması nedeniyle sonuçsuz kalır. Yani ona göre kavramların anlamları mekân ve zamanda ortaya çıkan temsillere bağlı iken zamanın ya da mekânın tümünü açacak bir şekilde koşulsuz bir bilgiye götüreceğini iddia etmek doğru değildir.¹⁵

“Felsefi bilgi öyleyse tikeli yalnızca evrenselde, matematiksel bilgi ise evrenseli tikelde, ya da giderek tikel olanda ve gene de a priori ve us aracılığı ile irdeler, öyle ki nasıl bu tekil yapılaştırmanın belli evrensel koşulları altında belirleniyorsa, benzer olarak kavramın nesnesinin de, - bu tekil nesne ona yalnızca onun şeması olarak karşılık düşer- evrensel olarak belirlenmiş olduğu düşünülmelidir.”¹⁶

Kant felsefi bilginin kendisine temellendiği kavramları de sentez faaliyetinin bir sonucu olarak görür. Determinatif yargılar aracılığı ile

¹⁴ Friedman, “Regulative and Constitutive”, 74.

¹⁵ Kant, *Arı usun eleştirisi*, A47, 100.

¹⁶ Kant, *Arı usun eleştirisi*, A714, 660.

gerçekleşen saf sentezden bağımsız olarak bu tür bir sentezin aposteriori bir görüye dayandığını iddia eder; bu nedenle de tecrübeyi kuşatacak bir görüye ulaşılmasını mümkün görmemektedir. Bu tür bir sentezi belirleyen zemini öznel olarak nitelendirdiği için ona göre bu sentezin evrensel ve zorunlu bir yapıda olduğundan bahsedilemez. Öznel olmasının temelinde yatan neden, sentezi belirleyecek herhangi bir saf kavramın olmayışıdır. Aposteriori temsillerin öznel bir zeminle sentezlemesi bu kavramların içerik itibarıyla de kuşatıcı bir içeriğe ulaşmalarına engel bir durumdur. Birey tümel terimleri zamandaki niyet ve yönelimlerinden bağımsız olarak kullanmadığı için bu kavramların anlam itibarıyla herkes için geçerli bir zemine ulaşması mümkün olmamaktadır. Çünkü zihin kavramların inşasında gündelik ihtiyaç ve yönelimlerinden bağımsız hareket edemez. Bu kavramları belli amaçlara ulaşmak ya da niyetini izhar etmek amacıyla kullanır. Bu nedenle de sürekli bir şekilde kişi zaman ve mekâna tabi bir şekilde kendi öznelliğine bağlı olarak bu kavramları kullanır. Yani bireyin öznelliği zamanın bir anında ya da mekânın bir yerinde yönelimine bağlı olarak ortaya çıkar. Kant'ın bu düşüncesi en temelde benliğin zaman ve mekândaki çokluğa bağlı olarak ortaya çıktığı fikrine temellenir. Ona göre kişisel bilincin, zaman ve mekândaki çokluğa bağlı kalmaksızın açıklanmaya çalışılması sonuçsuz kalır. Kant'a göre bu nedenle aposteriori kavramların öznellikten bağımsız bir anlam kazandıklarından bahsedilemez.

“Felsefecinin ve matematikçinin, biri kendi yolunda kavramlara göre ilerleyen ve ötekisi ise kavramlarla uyum içerisinde a priori sergilediği sezgilere göre ilerleyen bu iki us sanataçısının böylesine ayrım gösteren durumlarının nedeni ne olabilir? Yukarıda sunulan aşkınsal temel öğretilere göre bu neden açıktır. Burada yalnızca kavramların ayrıştırılmasıyla üretilebilen analitik önermeler ilgilenmiyoruz (ki bunlarda felsefecinin hiç kuşkusuz hasmı karşısında üstünlüğü olacaktır); tersine, ilgilendiğimiz şey yalnızca sentetik, ve dahası, a priori bilinmeleri gereken önermelerdir.”¹⁷

1. Felsefi Bilgi ile Matematiksel Bilginin Arasındaki Temel Farklar

Kant'a göre felsefi bilginin matematikten üç noktada farklıdır. Bunların ilki tanım yapmakla ilgilidir ve tanım bir kavramın içeriğinin tam olarak ortaya çıkarılması olarak ifade edilebilir. Kant'a göre felsefi tanımlar hiçbir şekilde tam olamazlar. Bunun sebebi tanımlanan şeyin birçok yönden ayrıştırılarak ortaya konulabilmesidir. Herhangi bir şeyi tanımladığımızda onunla ilgili belirttiğimiz noktaların tam olduğundan emin olamayız. Yani herhangi bir şekilde tanımda kullanılmayan bir nokta daha sonra belirgin hale gelebilir. Bu nedenle herhangi bir kavram ile ilgili felsefi olarak tam bir tanım yapmak mümkün değildir. Oysa

¹⁷ Kant, *Arı usun eleştirisi*, 718, 662.

matematikte ise kavramlar tanımını öncelemediklerinden ya da kavram tanım aracılığı ile var olduğundan böyle bir sorundan bahsedilemez. Kant'a göre kavram matematikte tanıma bağlı olarak içerik kazanır ve kavramın içeriği tanım aracılığı ile üretildiği için herhangi bir belirsizlikten bahsedilmesi doğru değildir.

Kant felsefi tanım için altın metalini örnek olarak vererek bu metal ile ilgili yapılabilecek bütün tanımların eksik kalabileceğini ifade eder. Ona göre altın metalini tanımlarken kullanacağımız bütün özellikler eksik kalabilir ya da sonradan keşfedilen ya da ortaya çıkan bir özellik nedeniyle de tanım değişmek durumunda kalabilir. Oysa matematikte kullanılan tanımlar kavramları öncelediği ve tanım aracılığı ile kavramda düşünülen belirlendiği için bu tür bir müphemlik ortaya çıkmaz. Yani Kant'a göre matematiğin temelinde var olan sayı ve şekiller saf görüde gerçekleşen bir inşa faaliyetine tabi olarak mevcudiyetlerini kazanmaktadır. Matematiksel nesnelere inşa sonucunda var oldukları için bu nesnelere bu inşayı önceleyen bir varlığından bahsedilemez. Matematiğin bir tür saf görüde kavram inşa etme faaliyeti olarak tanımlanması matematiği, tanım üzerinden nesneye gitmek gibi bir felsefi faaliyete bağlı olmaktan kurtarır.

Felsefedeki tanımlar, konusu olan nesneyi ya da meseleyi belirlemede tecrübeye göre önceliklidirler. Felsefi bilgide kavramlar hissetme yetisinden bağımsız olarak değerlendirilip bu kavramlar üzerinden duyuşal görüdeki nesnelere belirlenmeye çalışıldığı söylenebilir. Bu nedenle bir kavramın bilinci onun tecrübesini önceler; yani bir kavram zaman ve mekândan bağımsız bir şekilde tecrübeye olanı belirler. Oysa matematikte var olan kavramların görüye bağlı olarak tanımlarını önceleyecek şekilde bir varlıklarından bahsedilemez. Saf ve duyuşal görüde gerçekleşen inşa sayesinde kavramlar mevcut olurlar. Bu nedenle de kavramların bu inşadan bağımsız bir şekilde nesnesini belirleyebildiğinden bahsedilemez. Duyuşal görüdeki senteze bağlı bir şekilde inşa edildikleri için felsefi kavramlar, saf görüde inşa edilen matematiksel kavramların kesinliğine ve zorunluluğa sahip olamazlar. Bu nedenle Kant, felsefenin tanım noktasında matematiğe benzemeye çalışmasının doğru olmadığını düşünür.¹⁸

Felsefe ile matematiksel bilginin farklarının ikincisini postülatlar noktasında gören Kant, felsefede istenen kesinliğin postülatlar noktasında da elde edilemeyeceğini düşünür. Herhangi bir yargının postülat olabilmesi için apriori bir senteze dayanması gerekir. Oysa felsefe kavramların analitik birliği üzerinden bilgiyi elde etme çabasında olduğundan postülatların sahip olduğu kesinliğe ulaşamaz. Kant'a göre postülat en temelde hissetme yetisinde ortaya

¹⁸ Kant, *Arı usun eleştirisi*, A728, 670.

çıkan duyusal malzemenin işlenmesi ile ilgili temel önermeler olması gerektiği için matematik bu kesinliğe ulaşmaya daha uygundur. Oysa felsefe, kaynağı hissetme yetisi olsa da hissetme yetisinden bağımsız nesnelere bilgisini sunma çabasında olmasından dolayı postülat olmaya uygun değildir. Kant için gerçek anlamda bilgi, hissetme yetisinin formu üzerinden gerçekleşen ya da hissetme yetisinde bulunan malzemeye dayanan sentezden kaynaklanıyor olmalıdır. Oysa felsefenin hissetme yetisindeki malzemeden üretilen kavramların bu yetiden bağımsız olarak gerçekliğe delalet ettiği üzerinden bir bilgi arayışı olduğu söylenebilir. Salt kavramlar üzerinden bir bilgi arayışı hissetme yetisi ve bu yetideki duyusal malzemenin dikkate alınmaması üzerinden gerçekleşir. Kant bu tür bilgi arayışının zorunlu olarak amfiboli ile sonuçlanacağını düşünür. Bu anlamda felsefi olarak bilgi arayışının özünde amfibolik bir durum olduğunu düşünen Kant, matematiksel bilgi için böyle bir durumun geçerli olmadığını düşünür. Ona göre bilginin kesinliği hissetme yetisinin saf formlarının sentezine dayanması gerekir. Matematik, hissetme yetisinin saf formu üzerinden gerçekleşen bir sentez sonucu var olduğu için bilgi olmada ya da bilgiye kaynaklık etme de daha öncelikli olduğu söylenebilir.¹⁹

Kant'a göre felsefi bilgi ile matematik arasındaki üçüncü fark aksiyom noktasında gerçekleşir. O, kanıtlamaların apriori bir zeminde gerçekleşmesi gerektiğini savunur. Fakat ona göre gerçek anlamda apriori bir kanıt analitik açıdan değil de sentetik açıdan gerçekleşmesi lazım. Sentetik apriori olan aksiyomlar sonuçlarını zorunlu kılmada daha analitik yargılara göre daha önceliklidirler. Kant, eğer bilginin zemininin sağlam bir şekilde kurulacaksa hissetme yetisine uygun bir şekilde bunun gerçekleşmesi gerektiğini düşünür. Analitik yargılar ve çıkarımlar söz konusu olduğunda deneyime uygulanamayan ya da hissetme yetisinin saf sentezine uygun düşmeyen analitik çıkarımların bilgi sağlama da tek başlarına yeterli olmayacağını iddia eder. Elde edilen bilgilerin kullanılması ve yeni bilgilere kaynaklık edebilmesi için çıkarımlara başvurulması gerektiği dikkate alındığında Kant öncesi süreçte çıkarım süreçlerine kaynaklık edecek aksiyomların analitik olması gerektiği yaklaşımı hakimdi. Kant'a göre analitik çıkarımlar aracılığı ile elde edilen bilginin tecrübeye uygun olmasından bahsedilemez. Bu nedenle de eğer tecrübeye uygun bir bilgiden bahsedilecekse çıkarım süreçlerine kaynaklık edecek aksiyomların sentetik apriori yargılar olması gerekmektedir ki ona göre aksiyom olmaya da daha uygun oldukları söylenebilir.²⁰

Kant, klasik metafiziğin hatasının yargı faaliyetine birlik veren idealara gerçeklik atfedilmiş olmasından kaynaklandığını düşünür. Kant, idealaların asıl

¹⁹ Kant, *Arı usun eleştirisi*, A733, 674.

²⁰ Kant, *Arı usun eleştirisi*, A736, 676.

itibariyle müdrikede husule gelen kavramsal çokluğa birlik kazandırmaktan öte herhangi bir işlevi yok iken daha önceki birçok filozof bu idealar üzerinden bilimizi koşulsuz bir bütünlüğe kavuşturma çabası içerisinde oldukları için bu idealar üzerinden tecrübeye ortaya çıkan duyusal nesneyi belirleme isteğinde olmuşlardır. Klasik metafiziği savunan filozoflar müdrikede ortaya çıkan kavramsal çokluğu yargı türlerine göre belirledikten sonra bu yargı türlerinin tabii olduğu nihai birlik olarak da bu ideaları görmüşlerdir. Böylece tecrübemizde ortaya çıkan nesnelere ya da bilgileri koşulsuz bir bütünlük aracılığı ile nihai bir açıklamaya kavuşturmayı hedeflemişlerdir. Fakat bu ideaların tecrübeye ortaya çıkan şeylere neden oluşlarını açıklamak için de bu idealar hakkında tespitlerde bulunma gerekliliği hasıl olmuştur. Fakat bunların nasıl tanımlanacağı ve tecrübedeki şeylerle nedensellik ilişkisinin nasıl ortaya konulacağı sürekli yanılsamalara kaynaklık etmiştir. Kant'a göre tecrübe zaman ve mekâna tabii bir şekilde zuhur ederken bu ideaların zaman ve mekândan bağımsız bir koşulsuzluğa sahip olması nedeniyle bu idealar üzerinden bir nedensellik ortaya konulmaya çalışması içinden çıkılmaz yanılsamalara kaynaklık etmiştir. Yanılsamalara kaynaklık etmiş olması nedeniyle metafiziğin bir türlü sağlam bir yola yani güvenilir yönetime kavuşturulamamasına sebep olmuştur.²¹

“Usun, bir nesneye değgin, her kullanımı için salt anlık kavramları (kategoriler) gereklidir, onlar olmadan herhangi bir nesne düşünülemez. Bunlar, usun kuramsal kullanımında; açıkçası bu tür bilgiye ancak temeline (her zaman duyusal olan) bir görüş konunca, dolayısıyla da olanaklı bir deney nesnesinin onlarla tasarlanabilmesi için uygulanabilir. Şimdi, burada, bilinmek için kategorilerle düşünmem gereken, herhangi bir deneyde verilmeyen usun ideleridir. Ancak burada, söz konusu edilen bu idelerin nesnelere özgü kuramsal bilgi değil, onların nesnelere olup olmadığıdır. Bu gerçekliği sağlayan salt pratik usur, kuramsal usa düşen onlarla ilgili iş de, yalnızca kategoriler aracılığı ile nesnelere düşünmektir.”²²

Kant temelde bu tür bir yanılsamanın kaynağında felsefi bilgi ile matematiksel bilgi arasındaki ayrımın fark edilememiş olmasının yattığını düşünür. Aposteriori kavramlar üzerinden mantığın temel ilkelerine uygun bir şekilde nesnenin belirlenmeye çalışılması ve bu kavramların da nihai birlikler olan idealar üzerinden temellendirilmeye çalışılmasının bir sonucu olarak bu tür sorunlar meydana gelmiştir. Oysa matematikteki apriori zemin saf görüye dayanan bir yapıda olması ve matematiksel anlamda nihai bir birliğin bilgisine ihtiyaç duymadan bunu gerçekleştirmesi felsefenin maruz kaldığı sorunlardan kurtulmasına olanak sağlamıştır.

²¹ Kant, *Arı usun eleştirisi*, BXXX, 37.

²² Immanuel Kant, *Pratik usun eleştirisi*. (İstanbul : Say Yayınları, 1994), 190.

C.D. Broad'ın, Kant'ın geometri anlayışının Öklid geometrisi etrafında şekillendiğini iddia ettiğini bu noktada zikretmek önemlidir. Ona göre Kant'ın saf görü anlayışı Öklidyen geometrinin dışında kalan eliptik ve hiperbolik geometrilerin ortaya konulmadığı bir dönemde şekillenmiştir. Bu nedenle de görüye dayalı bir geometrinin gerektirdiği sonuçlardan hareket etmiş olması kabul edilebilir. Oysa Öklidyen geometri dışındaki geometrilerdeki doğruların herhangi bir görü olmaksızın sadece aksiyomların ve kanıtlamalar aracılığı ile ortaya konulabileceği söylenebilir. Eliptik geometride aksiyomlardan yola çıkıldığı için herhangi geometrik bir nesneyi tanımlamak ya da inşa etmek için görüye ihtiyaç duyulduğunu söylemek mümkün değildir. Aksiyomlardan hareketle mantıksal yollarla geometrik nesnelere tutulmasının mümkün hale gelmesi saf görünümün geometrik şekillerin inşasındaki rolünün Kant'ın iddia ettiği gibi zorunlu olmadığını söylemek mümkündür. Bu durum Kant'ın söylediği matematiksel bilgi ile felsefi bilgi arasında farkların olduğu yaklaşımını da haksız çıkarmaz. Çünkü Kant klasik mantık anlayışındaki akli çıkarım anlayışı üzerinden matematiğin temellenmeyeceğini iddia etmiştir ki bu yeni geometriler bu yaklaşımın yanlış olduğunu göstermemiştir. Matematikte saf görü terk edilmiş olsa da yerine ikame edilen mantık anlayışı Kant'ın klasik mantık anlayışına yaptığı eleştirileri haklı çıkarmıştır. Klasik mantık anlayışının tasfiye edilmesi beraberinde klasik metafiziğin de (ya da felsefenin) tasfiyesini zorunlu kılmıştır.²³

Kant'a göre Tanrı, ruh ve alem gibi ideaların nesne ve tecrübe ile ilişkisi, kavramların bu idealara yargı türleri aracılığı ile içerik oluşturması sonucunda sağlanmıştır. İdealaların içeriği olan aposteriori kavramlar da tecrübenin kurucu unsuru olarak görülmüştür. Bu kavramların hissetme yetisinde ortaya çıkan malzeme üzerinden türetilmediği; bilakis zuhur eden malzemenin kaynağında var olduğu fikri bu kavramların zaman ve mekândan bağımsız olduğu fikrine götürmüştür. Bu da tecrübeye ortaya çıkan temsillerin kendinde bir varlıkları olduğu yaklaşımına kaynaklık etmiştir. Kant'a göre ise hissetme yetisinde ortaya çıkan temsillerin hissetme yetisinde ortaya çıkmaları itibarıyla hem bir özneye tabiler hem de hissetme yetisinin saf formları olan zaman ve mekâna uygun bir şekilde zuhur ettikleri içinde bu formlardaki koşullara tabidirler. Bu nedenle de bu kavramların koşulsuz ideaların bütünlük verme faaliyetlerine malzeme olarak kullanılabilmesi geçersizdir. Yani klasik birçok düşünür (özellikle Leibniz) müdrikede ortaya çıkan kavramsal çokluğu farklı yargı türlerine bağlı olarak bu ideaların koşulsuz birliğini ortaya koymaya çalışmıştır. Mesela kategorik yargı türünden meydana gelen kategorik çıkarımları bir bütünlük altında

²³ C. S. Broad, "Kant's Theory of Mathematical and Philosophical Reasoning", *Proceedings of the Aristotelian Society*, 42/1 (1942), 7.

düşünebilmek için ruh ideasına ihtiyaç duyulduğunu iddia ederek ruhun tecrübenin kuruluşunda neden olduğu fikrini savunmuştur. Ya da hipotetik yargılardan meydana gelen hipotetik çıkarım bütünlüğünü bir idea aracılığı ile ancak mümkün olabileceğinden hareketle alem ideasının varlığının savunulabileceği fikrini ortaya koymuşlardır.²⁴

Ayrık yargı türünden meydana gelen çıkarımların bir birlik altında tutulabilmesi için de Tanrı ideasına ihtiyaç duyulduğunu savunan bu düşünürler bu koşulsuz ideaların varlığını da kategoriler üzerinden ortaya koymaya çalışmışlardır. Ruh ideasının varlığını ortaya koyabilmek için kategorik yargıların birliğini cevher-araz kategorisi üzerinden temellendirdikleri gibi ruhun varlığına dair kanıtlar olsun ya da ruhun nasıl bir varlık olduğuna dair çıkarımlar olsun bu konuda tamamen cevher-araz kategorisini temel alarak hareket ettiklerini söylemek gerekir. Alem ideasını hipotetik çıkarımların bütünlüğü olarak değerlendirme zemini olarak neden sonuç kategorisini başvurmuşlardır. Aynı şekilde Tanrı ideasının içeriğini ya da zeminini belirlerken ayrık çıkarımın birliğine ulaşabilmek için topluluk kategorisini kullanmışlardır. Kant'a göre bu ideaların bu şekilde tecrübeye birlik kazandıracağı ve bu birlik üzerinden de tecrübedeki herhangi bir olayın gerçek nedeninin ortaya konulabileceği fikri bir yanılsamadır. Bu yanılsamanın temelinde tecrübe ortaya çıkanın öznede var olan yetiler üzerinden belirlenmeye çalışılmasının yerine bu temsilleri ve bu temsillerin kaynağında var olan kavramları kendinde varlıklar olarak görmeleri yatmaktadır. Oysa bu temsillerin hem öznel olduğu hem de zaman ve mekân formları ile koşullandıkları dikkate alınırса koşulsuz idealarla bu tür bir ilişkilerinin olduğunu söylenemez.

2. Pratik Alanda İdeaların İşlevi

Kant teorik bilgi alanında bu tür koşulsuz ideaların varlığından bahsedilemeyeceğini düşünse de söz konusu pratik akıl olduğunda bunun aksini iddia eder. Ona göre insan aklının, yatışmaz bir şekilde bu ideaların varlığına ulaşmaya yönelik bir yöneliminin olduğu açıktır. Ayrıca Kant, düşünme yetisinde bulunan herhangi bir kavramın ya da ideanın bir işlevinin ya da insan yaşamı itibarıyla de bir karşılığının olmadığı iddia edilemeyeceğini düşünür. Ona göre eğer bu idealar düşünme yetilerinden biri olan akılda varsa bunun herhangi bir şekilde karşılığının olması gerekir. Aksi halde ruhumuzda insan yaşamında karşılığı olmayan bir ideanın varlığından bahsedilmesi gerekirdi ki bu, Kant açısından kabul edilemez.

Kant teorik olarak varlığını kabul edebileceğimiz şeyler ile pratik bilgi

²⁴ Kant, *Arı usun eleştirisi*, A334, 364.

alanında postüla olarak varsayacaklarımız arasında farkların olduğunu göstermek adına inanç ile bilgi arasında var olan ayrımı gösterme ihtiyacı hisseder. Ona göre doğruluk atfedilen önermeler ya öznel koşulları sağlar ya da hem öznel hem de nesnel koşulları sağlar. Eğer hem öznel hem de nesnel koşulları sağlarsa bu tür doğru saymalara bilgi adı verilebilir. Kant bu tür bir bilginin zemini ve koşullarını yetilerin birbiri ile ilişkileri üzerinden açıklamıştır. Ona göre doğru saymanın bilgi değeri alabilmesi için hissetme yetisindeki malzemenin sentezleme sonucunda meydana gelmesi gerekmektedir. Ona göre bir bilgi hem öznel olan hem de nesnel koşulları sağlayacak bir yapıda değilse bu yanıltma olarak isimlendirilir. Bu tür bir doğru saymanın ne teorik ne de pratik alanda bir kullanımı yoktur. Diğer bir doğru sayma ise öznel olarak koşulları sağlasa da nesnel yönden koşulları sağlamada yetersiz kalmaktadır. Kant bu tür bir doğru saymayı inanç olarak isimlendirmektedir ki ona göre pratik alanda geçerli olan doğru sayma da budur. Yani Kant'a göre nasıl ki teorik alanda inançlara dayalı bir şekilde bilgiyi temellendirmenin bir imkânı yoksa pratik alanda da bilgiye dayalı bir şekilde ahlak tecrübesini temellendirmenin olanağı yoktur.²⁵

“Doğru-sayma anlayışımızdaki bir olaydır ki, nesnel zeminler üzerine dayanabiliyor olmasına karşın, yargıda bulunanın anlığındaki öznel nedenleri de gerektirir. Eğer kafasında bir us olan herkes için geçerliyse, zemini nesnel olarak yeterlidir ve o zaman doğru-sayma kanı demektir. Eğer zeminini yalnızca öznenin tikel karakterinde bulunuyorsa, o zaman kandırma olarak adlandırılır.”²⁶

Kant'ın pratik aklın alanını inanç türü bir doğru sayma üzerinden belirlemeye çalışmasının sebebi, teorik alanda bilgisinin mümkün olmadığı idealara bu alanda yer açılabileceğine inancının olmasıdır. Ona göre bu tür ideaların bilgisine ulaşma çabası sürekli yanılsamalara kaynaklık ettiği ortaya konulduktan sonra inanç üzerinden bu ideaların varlığını doğru saymanın imkânı üzerinde durulması gerekmektedir. Eğer bu ideaların pratik alanda geçerliliği ortaya konulabilirse Kant'a göre kısmen teorik bilginin genişmesi türünden bir durumdan bahsetmek de mümkün hale gelebilir. Tabi ki bu teorik bilginin genişlemesi daha çok inanç temelinde gerçekleşecektir. Bu durum aklın ideaları üzerinden aposteriori nesnenin belirlenebileceği ya da ideaların tecrübede kuruluşunun bir katkısının olduğu fikrine götürmemelidir. Bu idealarla ilgili teorik bilgi genişmesi teorik aklın meşru gördüğü nesnelere farklı bir nesne belirlemesinden ileri gelmektedir.

Kant'a göre bizdeki ahlak yasasının kaynağında akıl bulunur. Hissetme

²⁵ Allen W. Wood, *Kant's Moral Religion* (Ithaca: Cornell University Press, 1970), 15.

²⁶ Kant, *Arı usun eleştirisi*, A820, 738.

yetisinin formu olan zaman ve mekândan ve bu iki forma bürünen duyuşsal malzemededen tamamen uzak bir yeti olması nedeniyle aklın, doğa yasalarından bağımsız olduğu söylenebilir. Bu nedenle de insanı duyuşsal dürtülerden kurtaran ve istenç itibariyle de en özgür konuma ulaştıran yeti olduğunu söylemek gerekir. Kant özgür bir istenç derken bütün eğilimlerinden ya da duyuşsal etkilerden sıyrılmış ve sadece ahlak yasasına göre hareket edebilen bir istenci kasteder. Kant'a göre amaçlar akılla ilgili olsa da genel itibariyle duyuşsal dürtülerden oluşur ve bu dürtüler aracılığı ile meydana gelen amaçları belirlemede insanın özgür olup olmadığı teorik aklın meselesidir.²⁷ Aklın idealarının postüla olarak belirleyeceği amaç bu tür amaçlardan temelde farklıdır. Ona göre aklın hiçbir şekilde duyuşsal dürtülere göre belirlemediği ve özgür bir istencin nihai nesnesi olan amaç en yüksek iyidir. Kant'a göre ahlaki anlamda eylemlerin duyuşsal etkilenimlerden gelen bir amacı olmamasına rağmen insan ihtiyaç sahibi bir varlık olması hasebiyle eylemleri tamamen amaçlardan kayıtsız olamaz. İhtiyaç sahibi bir varlık olması itibariyle de mutluluğu amaçlamaması da düşünülemez.²⁸

Kant için bu noktada önemli olan soru, hangi tür amaçlar insanın özgür bir istence sahip olmasına kaynaklık eder sorusudur. Kant'a göre birey, duyuşsal dürtülerden elde edeceği mutluluğun peşine düşerse ahlak yasasının gerektirdiği normatifliği yerine getiremeyeceği için erdemli biri olduğu iddia edilemez. Ona göre özgürlük ancak koşulsuz buyrukları içeren ahlak yasası ile mümkündür. Kant açısından koşulsuz buyruk içermesi sayesinde ahlak yasasının özgürlüğe götürdüğü açıktır. Herhangi bir şekilde sonuç elde etmeye yönelik koşullu buyrukların özgürlüğe İmkân sağladığından bahsedilemez. Bu anlamda Kant özgürlüğü doğa yasalarından bağımsızlık şeklinde yorumladığını söylenebilir. Ona göre doğadaki mekânîk yasallık doğal düzen açısından belli bir belirlenim meydana getirirse de insan eylemleri söz konusu olduğunda tam bir belirsizlik meydan getirir. Çünkü insan doğal dünyadaki hareketlilikten farklı olarak amaçlı eylemde bulunan bir varlıktır. Amaçlarını da akıldan gelen ilkeler üzerinden belirlemelidir.²⁹ Ama eğer akıl aracılığı ile doğal dürtüleri bir araya getirecek şekilde amaçlar edinirse nihai anlamda mutluluğu duyuşsal dürtüler üzerinden gerçekleştirme yöneliminde olduğundan gerçek anlamda özgür olmasından bahsedilemez.³⁰

Yukarıda zikredilen nedenden dolayı Kant, gerçek anlamda erdemli

²⁷ Henry E. Allison, *Kant's Theory of Freedom* (Cambridge England ; New York: Cambridge University Press, 1990), 232.

²⁸ Immanuel Kant, *Ahlak metafiziğinin temellendirilmesi = Grundlegung zur metaphysik der sitten* (Ankara : Türkiye Felsefe Kurumu, 1995), 9.

²⁹ Wood, *Kant's Moral Religion*, 61.

³⁰ Allen W. Wood, *Kant's Ethical Thought* (Cambridge: Cambridge University Press, 1999), 87.

olmanın, ancak doğa yasalarının geçerli olduğu amprik alandan bağımsız olan buyruklara göre hareket edildiğinde gerçekleşebileceğini düşünür. Bu tür bir özgürlük anlayışına da ancak bütün gereksinimlerin karşılanabildiği ve hiçbir şekilde diğer bir insanın ötekileştirilmediği bir mutluluğun eşlik etmesi gerektiği söylenmelidir. Yani bütün insanların amaç edindiği ve herkesin mutlu olduğu bir amaçlar krallığının istendiği ve arandığı bir özgürlük anlayışı olmalıdır. Bu itibarla bakıldığında Kant'a göre ahlaki tecrübenin tamamlanabilmesi için istencin nihai nesnesi olan mutluluğun da gerçekleşebilmesinden bahsedilebilmelidir. Yani ahlak tecrübesi ancak en yüksek iyi amaçlanırsa ve bunun imkânına dair bir inanç taşınabilirse tamamlanabilir. En yüksek iyi sadece ahlak yasasına tabi bir istenç ile gerçekleşmez; çünkü ona göre en yüksek iyinin iki parçası bulunmaktadır. Bu parçalardan biri ahlakın koşulsuz yasalarına tabi olan erdemli istenç iken diğeri ise bütün gereksinimlerin karşılanmasından meydana gelen eksiksiz bir mutluluktur.³¹

“Buna göre ileri sürüyorum ki, tıpkı ahlaksal ilkelerin kılışsal kullanımındaki usa göre zorunlu olmaları gibi, usa göre, onun kuramsal kullanımında, herkesin mutluluğu kendi davranışında kendine yararlı kıldığı ölçüde umut etmek için nedeni olduğunu, ve öyleyse törellik dizgesinin mutluluk dizgesi ile ayrılmamacasına, ama yalnızca arı usun ideasında bağlı olduğunu varsaymak da eşit ölçüde zorunludur.”³²

Kant mutluluğun erdem bilincinden analitik bir şekilde türetilmeyeceğini düşünür. Ya da mutluluğun içinde zorunlu olarak erdem olduğu söylenemez. Fakat bu iki parça olmaksızın da tamamlanmış bir ahlak tecrübesinden de bahsedilemez. Bu iki parçanın birbirinden bağımsız ama ahlak tecrübesinin tamamlanabilmesinin zorunlu parçaları olduğu dikkate alındığında bu iki parçanın bir araya gelebilmesinin imkânı Tanrı ideasının varlığını kabul etmekten geçtiğini düşünür. Bu ikisi arasındaki ilişkinin analitik olmadığı ve bu ikisinin birliği sayesinde de ahlak tecrübesinin tamamlanabileceği dikkate alındığında bu iki unsurun bir araya gelebilmesi aklen mümkün olmalıdır.³³ Kant'a göre eğer bu ikisinin bir araya gelme imkânına bir inanç olmazsa ahlak yasası da geçerliliğini kaybeder. Nihai anlamda en yüksek iyinin gerçekleşebilmesi; yani mutluluk ile erdemliliğin bir araya gelebilmesinin umudunun olması ahlak yasasına istencini tabi kılmanın zemininde yatar. Kant açısından bu tür imkân da ancak bir Tanrı'nın var olduğu inancı taşınabilirse söz konusu olabilir.³⁴

³¹ Kant, *Gelecekte Bilim Olarak Ortaya Çıkabilecek Her Metafiziğe Prolegomena*, 29.

³² Kant, *Arı usun eleştirisi*, A839, 730.

³³ Kant, *Pratik usun eleştirisi*, 161.

³⁴ Kant, *Arı usun eleştirisi*, A829, 745.

Kant'a göre en yüksek iyinin bu iki parçasının bir araya getirilebilmesi için bireylerin bunun mücadelesini vermesi gerekir. Fakat Kant'a göre mutluluk fenomenal dünya ile ilgili iken erdemlilik numenal alana ait olan kaynağında özgürlüğün olduğu ahlak yasası ile ilgilidir. Bu ikisinin bir araya gelebilmesi ancak umudun konusu olabilir. Bu umut da ancak bir Tanrı'nın var olduğuna ve insanların iç dünyasını bilebilecek ve en yüksek iyiyi gerçekleştirebilecek kudrete sahip olmasına olan inanca dayanır. Bu tür bir ideal nesneyi meydana getirebilme imkânımız yok ise Kant'a göre biz buna layık birer insan olduğumuzda Tanrı'nın lütfu ile bize bunu bağışlayabileceğine dair inanca sahip olmamız gerekmektedir. Mevcut doğa yasalarında bütün insanlığın amaçlar krallığının bir ferdi yapma bizim kudretimiz olmasa da insanlar olarak bunu hak edecek bir istence sahip olma çabasını sergilememiz mümkündür. Tanrı'nın lütfuna ve inayetine layık olma çabası içerisinde olunursa en yüksek iyinin gerçekleşme imkânının artacağına inanç aracılığı ile bizim eylemlerimizi ahlak yasasına tabi kılmamız olanaklı hale gelir.³⁵

Kant özgür bir varlığın mekânîk bir doğada nasıl olup da eylemde bulunabildiği sorunu çözmeye çalışıldığında her halükârda yanılımalara düşüleceğini iddia eder. Ona göre doğada mekânîk bir yasallık olduğundan dolayı doğada gerçekleşen olaylar belli bir nedensellik zinciri içerisinde gerçekleşir. Hissetme yetisinde zuhur eden temsiller saf zaman ve mekân çoklusuna tabi olurlar ve bu saf çokluk da müdrikede bulunan kategoriler aracılığı ile belli kurallılık altına alınırlar. Tecrübe edilen olaylar zamanda belli bir kurallılık içerisinde var olurlar ve bu kuralların kaynağında nedensellik kategorisi bulunmaktadır. Oysa özgürlük neden-sonuç ilişkisi içerisinde bir eylemi açıklamaya imkân tanımaz. Özgürlük doğası gereği kaynaklandığı eylemin ilk nedeni olmak durumundadır. Bu nedenle de özgür bir eylem ile nedensellik kategorisini birlikte düşünmenin yanılımalara kaynaklık ettiğini düşünen Kant bu antinominin de pratik alanda bir çözümünün olduğunu düşünür. Ona göre Tanrı ideasını postülat olarak kabul ettiğimizde bunun mümkün olduğu düşünülebilir. Tanrı'nın kudretinin varlığına olan inanç aracılığı ile doğa yasalarının geçerli olduğu bir alanda özgür bir nedenden bahsetmek mümkündür. Tanrı doğa yasalarının bozulmasına imkân vermeden özgür bireyin kendi eylemlerine neden olmasını sağlayabilir.

Kant'a göre en yüksek iyinin iki parçasının sentezlenmesi sonsuz bir zamanı varsaymayı gerekli kılar. Yani mevcudun numenal ve fenomenal yönlerinin bir araya gelerek en yüksek iyi şeklinde tezahürünün düşünülebilmesi ancak sonsuz bir zaman varsayımı altında mümkündür. Kant, ahlak yasası varlığının özgürlüğü

³⁵ Chris L. Firestone, *Kant and Theology at the Boundaries of Reason* (London; New York: Routledge, 2016), 65.

varsaymamızı gerektirdiğini düşünür. Ona göre ahlak yasası ile öznel dünyamızda karşılaşmıyor olmamız bizim fiziksel yasallığın geçerli olmadığı numenal alanla bir bağımızın olduğuna işaret eder. Kant özgür olabilmek için kişinin istencinin fenomenal alanın doğa yasalarından olabileceğine yalıtılması gerekir ki o zaman insanın gerçekten erdemli olabileceğini düşünür. Erdemli olmadan da mutluluğun kendisine bahsedileceğine yönelik umut taşınmayacağı için Kant'a göre erdemli olma mücadelesi vererek ancak en yüksek iyinin gerçekleşebileceğine olan umuda sahip olunabilir. Kant'a göre insanların istençlerini tam olarak ahlak yasasına tabi kılabilirdiği zamanın ne kadar olduğunu takdir etmenin mümkün olmadığı düşünüldüğünde böyle bir durumun gerçekleşmesinin aklen imkânı ancak sonsuz bir zamanı varsaymanın altında düşünülebilir. Bu da Kant için ruhun ölümsüzlüğünü postülat olarak kabul etmeyi zorunlu kılar.³⁶

Kant teorik alanda var olan bilginin nesnel ve geçerli bir zemini meselesinde Tanrı ideası üzerinden bu meselenin çözülemeyeceğini ve bu nedenle de Tanrı'nın nesnel bilgisinin mümkün olmadığı gibi fiziksel nesnenin Tanrı'nın neden oluşu üzerinden kurulamayacağını iddia etmiştir.³⁷ Oysa o, insanın öznel tecrübesinde ortaya çıkan ahlak yasası üzerinden bir tecrübenin kuruluşu için Tanrı ideasının varlığını zorunlu bir postülat olarak görmektedir. Bu açıdan teorik alanda Tanrı'nın aposteriori nesnenin kuruluşunda neden olmasından bahsedilememesine rağmen ahlak tecrübesinde Tanrı ideasının en yüksek iyi nesnesinin kuruluşunda neden olduğu ileri sürülebilir. Ayrıca Kant'ın teorik alanda bilgisinin mümkün olmadığını söylediği özgürlük ideasının da ahlak yasasının varlığından dolayı geçerliliğinden bahsedilebilir ve ahlak tecrübesine kaynaklık ettiği söylenebilir. Bu durum söz konusu iki idea hakkında teorik bir bilgi elde edilebildiği anlamına gelmez. Bunların postülat olarak kabul edilmesi ahlak tecrübesinin kuruluşunu sağlamaları açısından olduğu söylenebilir. Yani özgürlüğün ahlak yasasına nasıl kaynaklık ettiği noktasında herhangi bir bilgiye sahip olduğunu söylemek doğru değildir. Ya da Tanrı'nın en yüksek iyinin mevcut alemde nasıl var edeceği noktasında herhangi bir açıklama getirebilmekten bahsedilemez. Aynı şekilde ruhun ölümsüzlüğü bir postülat olarak kabul edilmeli. Çünkü en yüksek iyinin gerçekleşmesi sonsuz bir zamanı gerektirir. Ama bu sonsuz zamana dair bir açıklama getirebileceğimiz anlamına gelmez. Sadece bu idealar ahlak tecrübesinin en önemli koşulu olan en yüksek iyinin gerçekleşme umuduna kaynaklık eder.³⁸

Ayrıca Kant'a göre doğa alanından hareket edildiğinde tam yetkin bir

³⁶ Kant, *Pratik usun eleştirisi*, 174.

³⁷ Philip J. Rossi - Michael Wreen (ed.), *Kant's Philosophy of Religion Reconsidered* (Bloomington: Indiana University Press, 1991), 36.

³⁸ Kant, *Pratik usun eleştirisi*, 190.

tanrı tasavvuru elde edilemez. Doğa ve evrende bulunan bazı durumlar belli bir Tanrı tasavvuruna götürse de bu tasavvurun her zaman eksik kalacağı açıktır. Çünkü evrendeki bütün durumları tecrübe edemeyeceğimiz için evren üzerinden tam yetkin bir tanrı anlayışı geliştirmek mümkün olmayacaktır. Oysa ona göre ahlak tecrübesinde böyle bir durum söz konusu değildir. Ahlak tecrübesi insanda içsel olarak var olmasından dolayı Tanrı inancına zemin olabilir ve bu tecrübe üzerinden de yetkin bir Tanrı tasavvuruna ulaşmak mümkündür. Tanrı eğer en yüksek iyinin gerçekleşmesinin koşulu ise en yüksek iyiye layık olduğumuzu bilebilmesi gerekir. Yani insanların içsel niyetlerini bilebilmesinin gerekliliğinden dolayı sonsuz bir ilmi ve en yüksek iyinin gerçekleştirilmesi için de sonsuz bir kudretinin olması gerekir. Oysa ona göre evren ile ilgili tecrübelerimiz kısmî olarak bir tanrının varlığına bizi götürse de ahlak tecrübesindeki yetkinlikte bir tanrıya götürmeyeceği açıktır. Evrendeki amaçlılık Tanrı'ya işaret olarak görülebilir ya da evrende görülen tam bir düzenlilik Tanrı'nın bu evreni yarattığına delalet olarak kullanılabilir. Fakat duyuşal tecrübemizin zamana tabi olması nedeniyle fizik üzerinden her şeyi kuşatan ve bilen bir tanrı tasavvuru üretilemeyeceği de açıktır.

“Ahlaksal inanç açısından durum bütünüyle başkadır. Çünkü burada bir şeyin olması, eş deyişle, tüm adımlarda törel yasalara uygun davranmam saltık olarak zorunludur. Erek burada yadsınmayacak bir biçimde saptanmıştır, ve, tüm iç görüme göre, bu ereğin tüm başka ereklerle bağlanmasının ve böylelikle kılışal geçerlik taşınmasının tek bir koşulu vardır: Bir tanrının ve gelecek bir dünyanın olması. Ve yine tam bir pekinlikle bilirim ki, hiç kimse ahlaksal yasalar altında ereklerin aynı birliğine götürecek başka koşulları bilemez. Ama törel buyruk aynı zamanda benim düzgüm olduğu için (çünkü us böyle olmasını bildirir) kaçınılmaz olarak Tanrının varoluşuna ve gelecek bir yaşama inanırım ve bu inancı hiçbir şey sarsamayacağından kuşku yoktur, çünkü böylelikle kendimden tiksinsiz yadsınmayacağım törel ilkelerimin kendileri yıkılacaktır.”³⁹

Kant'ın felsefi dizgesinde insanın ruhsal bir varlık olarak nesnel ve öznel yönden ele alınıp ortaya konulmaya çalışıldığı söylenebilir. Kant, düşünce tarihinde bu iki alan yeterli bir şekilde ayrıştırılmadığı için problem yaşandığını düşünmektedir. Ona göre ahlak, sanat veya teleoloji insanın öznel tecrübesinin sonucunda ortaya çıkan yönelimler olmasına rağmen düşünme tarihi boyunca bunlar sürekli bir şekilde nesnel bilginin zemini olan hissetme yetisinde ortaya çıkan duyuşal temsillerle yanlış bir şekilde ilişkilendirilmeye çalışılmıştır. Oysa nesnel olanın bilgisinin, hissetme yetisinin saf formları ve müdrikenin saf kavramları üzerinden tespit edilmesi gerektiğini düşünür. Öznellik doğadan farklı bir şekilde insanın mekâna tabi olmayan yönü üzerinden anlaşılmalıdır ki

³⁹ Kant, *Arı usun eleştirisi*, A828, 744.

ahlak daha çok insanın bu yönünde zuhur eder. Kant bilgi ile inanç alanını ayırarak insanın öznel alanını inanç üzerinden tesis etmeye çalışır. İnsanın dışsal yönü yani mekânda bulunuşu bilgiye kaynaklık ederken insanın içsel yönü yani daha çok kendisine özgü tecrübesi ise inanç alanı olarak belirlenmiştir.

Sonuç

Kant, doğa yasalarının temelinde matematiksel bir zorunluluk olduğunu iddia etmesinin bir sonucu olarak fiziğin yasalarının matematiksel bir temelde ortaya konulması gerektiğini düşünür. Bu nedenle ona göre fizik yasalarında evrensel ve zorunlu bir geçerlilik elde edilmesinin kaynağında da matematiğin sağlam zemine sahip bir bilgi olması bulunmaktadır. Matematiğin böyle bir bilgi olmasının kaynağında, saf görüye dayalı bir şekilde inşa sonucu var olması yattığını düşünür. O, matematiksel bilginin sentetik apriori türünden bir yargı olduğunu ve hiçbir şekilde analitik apriori üzerinden temellendirilemeyeceğini iddia eder. Analitik yargıların varlığına daha çok aposteriori kavramların anlamlarının analizi sonucunda ulaşılabilir. Oysa matematiksel bilgi, saf bir sentezleme faaliyetine bağlı olarak gerçekleşmesi gerekir ve bu saf sentez apriori kavramlar üzerinden meydana gelir.

Matematiğin aksine metafiziğin bu tür güvenilir bir yola girdiğinden bahsedilemez. Kant, metafiziğin felsefi bir zemine dayandığını ve bu zeminin de metafiziğin nesnelere olan ruhun ölümsüzlüğü, özgürlük ve tanrı gibi varlıkları temellendirmede yeterli olmamasını yanılsamanın sebebi olarak görür. Ona göre analitik bir yolla tecrübenin tümünün hakkında yargılarda bulunacak şekilde koşulsuz varlıkları temellendirmeye çalışmak yanılsamalara kaynaklık eder. Kant'a göre metafiziğin bu yanılsamalarının altında felsefi yönteme bağlı olması ve felsefenin de bu bilgi türünde matematiksel bilginin geçerliliğine benzer bir sonuç elde edilebileceği yanılgısını yaratması yatmaktadır. Felsefe bu yöntemi kullanırken daha çok matematiksel bilgiye öykünmeye çalışmaktadır. Oysa ona göre bu iki bilgi türü arasında esastan farklar bulunması nedeniyle felsefede matematiğe benzer şekilde şüphe edilemeyecek sonuçlara ulaşılabilirliği fikri yanlıştır. Bunların arasındaki en temel farklılık matematiksel bilgi sentetik apriori yargılara dayanıyor iken felsefi bilgi ise analitik yargılara ve aposteriori kavramlara dayanmasıdır. Kant düşüncesinde herhangi bir nesne hakkında analitik yargılar aracılığı ile nesnel bilgi elde edilmesinin İmkânı yoktur. Çünkü hissetme yetisindeki malzemenin zamana bağlı olarak değişkenlik ve belirsizlik içermesinin bir sonucu olarak analitik bir yolla bir kavramın anlamını tahlil etmek ya da tam olarak anlamını belirleyebilmekten bahsedilemez. Ona göre aposteriori kavramların analizinde tam bir belirginliğe ulaşamayacağı için tanımların da tam olmasından bahsedilemez. Tanımlar tam olamayacağı için felsefi bir sistem kurmaya İmkân sağlayacak postülat düzeyinde

de tam bir kesinliğe varılamaz. Postülat düzeyinde bu tür bir kesinliğe varılamıyorsa çıkarım sürecinde kullanılacak aksiyomları da matematikte olduğu gibi tam bir kesinlik vermez.

Kant'a göre felsefede matematiğe benzer bir yöntemden bahsedilemiyorsa felsefeyi temel alarak metafiziksel nesnelere olan Tanrı ruhunun ölümsüzlüğü ve özgürlük hakkında bilgi sahibi olunabileceğini iddia etmek geçersizdir. Felsefe aracılığı ile eğer bu tür varlıkların bilgilerine ulaşılacağı iddia ediliyorsa hissetme yetisinde ortaya çıkan temsillerin zamandan ve mekândan bağımsız kendinde varlıklar (ding in sich) olduğu düşüncesine sahip olunması gerekmektedir. Bu da beraberinde bu temsillerin yani sentezleme faaliyetine bağlı olan aposteriori kavramların da kendinde bir varlıkları olduğu anlamına gelir. Kant'a göre bütün bilginiz zaman ve mekâna tabi olması itibarıyla kendinde bir varlığın bilgisine sahip olamayacağımız için bu tür iddialar geçersizdir. Zaman ve mekân formuna tabi olan duyuşsal malzemeye bağlı olmayan herhangi bir bilginin varlığından bahsetmek bir yanılsamadır.

Kant bilgi noktasında bu idealardan bahsedilemeyeceğini söylese de pratik alanda bu tür idealaların varlığının bir postülat olarak kabul edilebileceğini iddia eder. Ona göre insan kendi iç dünyasında aklın etkisiyle var olan bir ahlak yasası ile karşılaşır. Bu ahlak yasasının doğa yasalarından kaynaklanmadığı için numenal bir nesne olan özgürlükten kaynaklandığı iddia edilebilir. Kişi istencini bu ahlak yasasına tabi kılar ve eylemlerini ona uygun hale getirirse erdemli birey olur. Fakat Kant'a göre ahlak tecrübesinin tamamlanabilmesi için bu yeterli değildir. Birey, istencini ahlak yasasına tabi kılarırken duyuşsal dürtülerin etkisinden arınmış saf istencinin nesnesi olan en yüksek iyinin de bu dünyada gerçekleşme umudunu taşıyor olması gerekir. Birey eylemde bulunurken duyuşsal dürtülerden kaynaklanan mutlulukları ya da aklın duyuşsal dünya üzerinden sunduğu belli hedefleri gerçekleştirmek üzerinden mutluluğu aramamalıdır. Fakat bu hiçbir şekilde mutluluğu istememesi gerektiği sonucuna varılması doğru değildir. Çünkü Kant insanın gereksinimleri olan bir varlık olduğunu düşünür ve bu gereksinimlerin yetkin bir şekilde karşılanmasına yönelik bir yöneliminin olması kaçınılmazdır.

En yüksek iyi, erdem bilincinde analitik olarak bulunmadığından erdem ile mutluluğun sentezi için kudret sahibi bir varlığa olan inanç gerekir. Yani erdemli bireyin istencinin nihai nesnesi olan en yüksek iyi, ancak Tanrı ideası postülat olarak kabul edildiğinde gerçekleşmesi umut edilebilir. Birey niyetini saflaştırdıkça; yani duyuşsal dürtülerin etkisinden arındırdıkça Tanrı'nın inayetine mazhar olmaya layık olabilir ki bu da ancak Tanrı ideasının varlığına dair bir inanç üzerinden umut edilebilir. Birey olabildiğince ahlak yasasının etkin olduğu bir dünya için mücadele verir ve mücadele sayesinde de Tanrının ona lütfetmesi mümkün hale gelir.

Kaynakça | References

- Allison, Henry E. *Kant's Theory of Freedom*. Cambridge England New York: Cambridge University Press, 1990.
- C. S. Broad. "Kant's Teory of Mathematical and Philosophical Reasoning". *Proceedings of the Aristotelian Society*, 42/1,(1942), 1-24.
- Carson, Emily. "Kant on Intuition in Geometry". *Canadian Journal of Philosophy*"27/4 (1997), 489-512.
- Firestone, Chris L. *Kant and Theology at the Boundaries of Reason*. London: New York: Routledge, 1st edition. 2016.
- Friedman, Michael. "Regulative and Constitutive". *The Southern Journal of Philosophy*, 30/S1 (1992), 73-102.
- Friedman, Michael. *Geometry, Construction, and Intuition in Kant and His Successor*. New York: Cambridge U.P, 2007.
- Hintikka, Jaakko. *The philosophy of mathematics*. London: Oxford U.P, 1969.
- Immanuel, Kant. *Pratik usun eleştirisi*. İstanbul : Say Yayınları, 1994.
- Immanuel, Kant. *Ahlak metafiziğinin temellendirilmesi; Grundlegung zur metaphysik der sitten*. Ankara : Türkiye Felsefe Kurumu, 1995.
- Immanuel, Kant. *Arı usun eleştirisi: Kritik der reinen Vernunft. 1781-1787*. İstanbul: Idea Yay, 2008.
- Immanuel, Kant. *Gelecekte Bilim Olarak Ortaya Çıkabilecek Her Metafiziğe Prolegomena*. Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 2011.
- Rossi, Philip J. Michael Wreen (ed.). *Kant's Philosophy of Religion Reconsidered*. Bloomington: Indiana University Press, 1991.
- Wood, Allen W. *Kant's Ethical Thought*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
- Wod, Allen W. *Kant's Moral Religion*. Ithaca: Cornell University Press, 1st edition., 1970.